Harf Devrimi Üzerine Yeniden Düşünmek

Yrd. Doç. Dr. Bahri ATA*

Türkler, Orta Asya'dan Avrupa'ya uzanan uzun culukları boyunca çok değişik ve dü kültür alanları ile karşılaşm ve bunlarla etkileşim içinde nuştur. Bu etkileşimi, özellikle landıkları alfabelerde ve sözlükle-de görmek mümkündür.

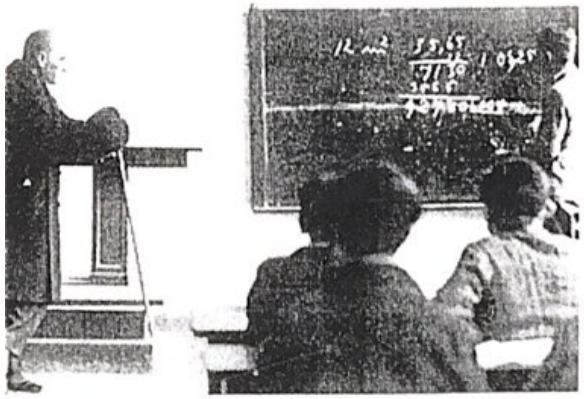

Osmanlı İmparatorluğu, doğu batı arasında bir tür sınır kültürü ışturmuştur. 1800'lu yılların şlarından itibaren Osmanlı rokratları, hem reformları ile rupa modernleşmesini yakala-ık, hem de sosyal ve tarihi kimlik-ini korumak için çabalamışlardır. ı sınavın bugün hâlâ bütün şamsallığı ile devam ettiğini ileri rmek yanlış olmasa gerektir.

Bildiğiniz gibi, Kırım Harbi asında 1855'te Osmanlı devleti elektrik telgrafı ile tanıştı. Fransız memurlar çok yüksek ücretli olarak telgrafhanelerde çalışıyor ve telgrafın Türkçe harflerle çekilemeyeceğini iddia ediyorlardı. Mustafa Efendi, Türkçe olarak telgraf çekebileceğini göstererek, Türk telgrafçılığının öncüsü oldu. Böylece pek çok Fransız memurun iş akdi iptal edildi.

İlgili literatür incelendiğinde Eğitim Bakanı Münif Paşa'nın (1862) ve Azeri şair Mirza Fethali Ahundzade'nin (1863) harflerle ilgili bir tartışmayı başlattıkları söylenebilir. Genç Osmanlılar, kullanılan dili sadeleştirme ve ulusallaştırma çabalarına girişti. Şinasi eski harflerin zorluğunu dile getiren aydınlardan biridir. Ziya Paşa da 1870'de Cenevre'de iken Rousseau'nun Emile'i çevirmeye başladığında, bazı "yeni çıkma üdebanın" Türkçe'nin bu çeviriye yetmeyeceğini söylemesine sinirlenmiş ve Türk dilinin zengin bir dil olduğunu göstermek için bu çeviriyi yaptığını özellikle belirtmişti. Yine bu yıllarda Tıbbiye Mektebinde eğitim dilinin bir ara Fransızca yapıldığı göz önüne getirilirse, Türkçe'nin ve Türk dilini sevenlerin geçmişte kazandıkları savaşların büyüklüğü anlaşılabilir.

Halide Edip Adıvar'a göre 1885-1890 arasında orta zekalı bir Türk çocuğu bir seneden daha az bir zamanda okuma ve yazmayı öğrenemezdi . 1890'lardan sonra harflerin öğretilmesini basitleştirmek için bazı adımlar atıldı. Örneğin, Sultan II. Abdülhamit döneminde halk için yazılan basılı kitaplara tıpkı 14. ve 15. yüzyıldaki yazmalar gibi harflerin nasıl okunacağını gösteren harekeler kondu. Enver Paşa'nın Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olduğu dönemlerde alfabe girişimi de bu çerçevede değerlendirilebilir.

İkinci Meşrutiyetten sonra gazete ve kitaplarda Avrupa kökenli kelimelerin parantez içinde verilmesi uygulamasının daha da yaygınlaştığı görülmektedir. Bu uygulama da olmasa, eski Osmanlı Türkçe'sinde okunuşu verilen yabancı bir kelimenin gerçekte nasıl yazıldığını tahmin etmek zordur. Bu dönemde harf değişimine ilişkin iki ekolun varlığı kendini hissettirmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın gibi gazeteciler ve aydınlar Latin harflerinin kabulünü istiyordu. Milaslı Hakkı ise Arap harflerinin Türk diline uydurulması ya da alfabe icat edilmesini istiyordu. Öyle ki 1909'da Recaizade Mahmut Ekrem'in başkanlığında bir Islah-ı Huruf Cemiyeti bile kurulmuştu. Latin alfabesine muhalefet edenlerin hem siyasi hem de kültürel gerekçeleri vardı. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı karşıtı bazı Arap kabilelerin İngilizlerle birlikte harekâtı siyasi ve kültürel argümanlarına önemli bir darbe indirmiştir.

2 Mart 1923'de İzmir İktisat Kongresi sırasında Latin harflerinin kabulü ile ilgili olarak bir öneri atıldığı dikkati çekmektedir. 26 Şubat–6 Mart 1926'da Bakü'de I. Uluslar arası Türkoloji Kongresi toplanmış, Sovyetler Birliğindeki Türkler, Latin alfabesine geçme kararı almışlardı. Bu kararın alınmasında Türkiye'den giden aydınların olası etkisi ayrı bir araştırma konusudur. Bu karar Türkiye'de gazetelerde alfabe tartışmalarını da tekrar gündeme getirdi. Bazı yazarlar harfler üzerinde yaptıkları çalışmaları kitapçıklar halinde yayımlamaya başladılar. Örneğin Dr. İsmail Şükrü Bey, Dr. Hüseyinzade Ali Bey'e Bakü'ye götürmek üzere görüşlerini içeren raporu vermiş, 22 Mart 1926'da "Latin Harflerinden Daha İyisini Bulalım." adlı kitapçığı yayınlamıştır .

20 Mayıs 1928'de bir Dil Encümeni kuruldu. İlk toplantısını 26 Haziran 1928'de yaptı. Dil Encümeni Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ragıp Hulûsi (Özdem), Ruşen Eşref (Ünaydın), Falih Rıfkı (Atay), Ahmet Cevat (Emre), Fazıl Ahmet (Aykaç), Mehmet Emin (Erişirgil) ve İhsan (Sungu)'dan oluşuyordu. Harflerin saptanmasında eski alfabedeki "kaf" ve "kef" harflerinin durumu çok tartışıldı . Arapça'nın okul programlarından kaldırılması gündeme geldiğinde, encümen üyelerinden İhsan Bey bir yazısında, çocuklara anadilleri ile yazılmamış eserleri okutmamak gerektiğini ileri süren Endülüslü Ebubekir İbn-i Arabi'nin görüşünün altını çizmekte idi. Haziran 1928'de bazı gazetelerde kimi gazeteciler aceleyle geliştirdikleri alfabeler ile yazı yazmaya başlamışlardı .

1 Ağustos 1928'de Atatürk tarafından Dil Encümeni üyeleri İstanbul'a çağrıldı. 6 Ağustos 1928'de Galatasaray Lisesinde Mustafa Necati'nin başkanlığında toplanarak, Türk Alfabesine son şekli verildi ve gramer kuralları da belirlendi. Taslak metin Atatürk'e takdim edildi.

Atatürk, 9 Ağustos'u 10 Ağustos'a bağlayan gece de İstanbul Gülhane Parkında yeni harflere ilişkin düşüncelerini açıkladı. Atatürk'ün önderliğinde bütün ülke bir dershaneye dönüştü. 25 Ağustos da yapılan toplantıda yeni harfler kesin olarak ilan edildi. Katılımcılara yeni alfabe kitapçıkları dağıtıldı.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 29 Ağustos 1928 tarihli sayısında yeni harflerle bazı metinler yayımlamaya başladı. İmlâ kuralları tam oturmadığı için kelimelerin yazımında farklılar yaşanıyordu. Atatürk; Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri illerine yaptığı seyahatlerindeki gözlemlerinden hareketle, 21 Eylül 1928'de merkezde-kiler, harfler-le, emniyet-ye gibi kelimelerde olduğu gibi eklerden önce konan bağlama işaretinin kaldırılmasını bir tezkere ile bildirmiştir. 30 Eylül 1928'de Atatürk'ün isteği ile "vekhalet", "khamilen" gibi kelimelerdeki k'nın sesini değiştirmek için kullanılan "-h" harfi de kaldırıldı. "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" 1 Kasım da kabul edilmiş, 3 Kasım 1928'de resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 8 Kasımda aldığı bir kararla üye İhsan Sungu'nun "Yeni Harflerin Usul-u Tedris'i" adlı kitapçığını Bakanlık namına bastırmayı kabul etti. Bu eser, okullarda ve halk dershanelerinde yeni harflerin nasıl öğretileceği ile ilgili bir öğretmen kılavuz kitapçığı niteliğindedir. 1 Aralık 1928'den itibaren devlet dairelerindeki yazışmalar da yeni harflerle yapılmaya başlanmıştır. Kağıt üretiminin yetersizliğinden dolayı kağıt israfına yol açmamak için eski yazı antetli basılı evraklar tükeninceye kadar kullanılmıştır . Bu tarihten sonra Hakimiyeti Milliye gazetesi bütünüyle yeni harflerle çıkmıştır. Yeni Türk harflerini öğretmek için alfabe levhaları hazırlanarak halkın toplu olarak bulunduğu yerlere asılması sağlanmıştır .

Türk harfleri kabul edildikten nra 1928–1929 öğretim yılının güz ineminde Milli Eğitim Bakanlığı, ullara bir genelge göndererek, jrencileri yeni harflere alıştırmak nacıyla bütün öğretmenlerin iki ders konularını yazdırmaları emiştir. Yeni harflerin kabulü ile ilgili lışmaların yapılmasında Milli Eğitim akanı Mustafa Necati'nin çok büyük neği vardır. Kendisi uygulamanın ygınlaşmasını göremeden 1 Ocak 29'da genç yaşta ölmüştür. Yine nı tarihte açılan Millet Mektepleri halkın yeni yazıyı öğrenmesi ğlanmıştır. 1928–1933 arasında .050 dershane açıldı. 2.305. 924 kişi derslere kaydoldu. 1.124.916 kişi başarı ile mezun oldu .

1929'da İngiltere'nin Türkiye Büyük Elçisi Sir George Russell Clerk ülkesine gönderdiği raporda "bu reformların, halkın büyük çoğunluğunun okuma yazmasında beklenen gelişmeyi sağlayacağı yargısına varmanın çok erken olacağını" yazıyordu. Günümüz istatistikleri, Sir George Russell Clerk'in bu düşüncesinin yanlış olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de eski harflerin zorluğuna ilişkin düşünceler 1860'larda dile getirilmeye başlanmış ve II. Meşrutiyet döneminde alfabe tartışmaları tekrar canlanmıştır. Atatürk'ün harf devriminde izlediği strateji ise şöyledir; Mart ayında gazetelerde konunun tartışılması sağlanmış, Haziran ayında uzmanlardan oluşan bir Dil Encümeni çalışmalara başlamış, yaklaşık bir buçuk ayda harfleri belirlemiştir. Bu arada Hazirandan itibaren bazı gazetecilerin kendilerinin geliştirdikleri alfabe ile gazetelerde yazı yazmaları için bir ortam oluşturulmuştur. Ağustos ayının ortalarından itibaren gazeteler, kurulun kabul ettiği yeni yazı ile kısmen çıkmaya başlamış, Eylül ayında imlâ kuralları ile ilgili bazı sorunlar çözümlenmiş, 1 Kasım 1928'de kanun kabul edilmiştir. 1 Aralık 1928'de tamamıyla ülkede yeni harflere geçilmiştir. Kısaca harf devriminin olgunlaşması dokuz ay sürmüştür. Bütün bu çabanın arkasında, "dağda yalnız yaşayan küçük bir çobanı bile okuryazar" yapmak temiz niyeti ve inancı vardı . Çoğu zaman insanlığın sözel hafızasında geçmiş dönem olayları, yaşanan günlerden uzaklaştıkça bir efsaneye bürünebilmektedir. Yukarıdaki satırlarda harf devriminin muhalifleri ya da taraftarlarının ileri sürdüğü gibi harf devriminin bir gecede yapıldığı efsanesinin de tarihsel gerçeğe uygun olmadığı gösterilmeye çalışıldı. Günümüzde ise konuya ilişkin sorunlarımız şunlardır; kütüphanelerimizdeki eski yazmalar ve telif eserler üzerine bilimsel araştırmalar yaptırma konusunda üniversitelerimizdeki edebiyat ve tarih bölümleri üzerine düşen görevleri yeterince yerine getirebiliyor mu? Ülkemizde okuryazar olmayan yedibuçuk milyon yurttaşımız nasıl kazanılacaktır? Bu televizyon çağında okuryazarlara da kitap okumayı nasıl sevdireceğiz? Yansıtıcı düşünmeyi nasıl öğreteceğiz?

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

Edebi Ebip Adıvar "Türkiye'de Diktatörlük ve Reformlar" (Der. Mehmet Ö.den), Türkiye Günlüğü, 1995, sayı: 37, s. 137.
mail Safa "Latin Harfleri.nden Daha Evvel Bulûmu 1926 Encyclopaedia Islâmiyye.
Ican Sungu "Harf İnkılâbı ve Millî Şef Đsmet İnönü" Tarih Vesikaları,1941.
met H. Boyunak, Harf İnkılâbı 20. yıl, 1993, Koç Ajansı, s. 31.
met Kapal, "1926–1928 Yılları Arasında Eğitim ve Eğitim Kurultayının Aldığı Bazı Kararlar" Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Mimar Bir Kurum: Đstanbul Erkek Öğretmen Okulu (Hazırlayan).
Đrfan Damsar, "Latin Harfli Türk Alfabesi" Tarih ve Toplum, 2003, c. 39, sayı: 229, s. 19.
met H. Boyunak, age, s. 86.
Harf Devrimine dair diğer gerekçeler için bk. Osman Eğribel "Harf Devrimi ve Gerçek" Cumhuriyet, Eğitim ve Teknik, 19 Kasım 2005, sayı: 974, s. 6.

KARANLIKTA KANATLANAN SÖZCÜKLER

Bikem ÖĞÜNÇ

Korkmuyordu karanlıktan. Đnsan yıkmak, yok etmek, parçalamak için mücadele verdiği bir şeyden korkmamalıydı çünkü. Daha çok üstüne gitmeliydi. O da öyle yapmıştı. Yıllardır yaşadığı bu karanlık, izbe hücrede her gün binlerce kez yüz yüze gelmişti bu gerçekle ve yine vazgeçmemişti mücadelesinden. Zaman eskitse bile her şeyi, herkesi, tıpkı rüzgarın kayaları özenle işleyerek imzasını atışı gibi, o da bedeninde bıraktığı derin çizgilerle atsa da imzasını, değiştiremediği bir şey vardı hala; sözcükler... Gözü gibi bakıyordu sözcüklerine, herkesten sakınıyor, her cümleden gizliyordu. Nasıl sakınmasın? O bir mahkumdu bu karanlık odada. Suçu, alacakaranlık bir günde düşüncelerinin uçmasıydı. Kanatlanan sözcükler yüzünden buradaydı.

Pişman değildi. Gurur duyuyordu sözcükleriyle. Dışarıda onlardan habersiz dönen bir dünya olduğunun farkındaydı. Kalabalık şehirlerde, insan yığınları, birbirlerine yabancı bakışlar, iki cümlelik tanışlar, yalnızlıklar, utanışlar ve ne için yaşadığının farkına varamayışlar vardı beyhude dönen bu dünyada. Üzüldü içten içe. Katreydi şu alemde ve tek başına çoğalıp da akamadığı için sıkışıyordu yüreği, kanadı ama içe akıyordu kanı.

Vaktiyle kan kokan meydanları anımsadı, eli silahlı sübyanları. Acaba şimdi ne kokuyordu meydanlar? Barış mı, dostluk mu? Yoksa yine kanın o keskin, zehir zemberek kokusu mu kazanmıştı bu zaferi?

Hiç ağlamamıştı bugüne kadar. Ne bir hiç uğruna yitip giden insanlara, ne gerçekleşmeyen hayallere ne de buraya gelirken ardından gözü yaşlı anasına içlenip de bir damla gözyaşı akıtmamıştı. Sanki bu kadar yıkıma karşı ayakta dimdik durabilen yalnızca gözleriymiş gibi inatla direniyordu göz pınarları. Her gün aynı görüntüleri tekrar izleseler, her gece aynı rüyaları tekrar görseler bile...

Zaman geride kalmıştı. Buraya gelirken zaman da dahil her şeyi dışarıda bırakmıştı. Bir tek sözcüklerini almıştı yanına, uçanlardan geriye kalanları. Her gün boyuyordu onları renk renk, süsleyip püsleyip hazırlıyordu yeni mücadeleler için. Azdı belki kalanlar ama özdü. Đçlerinden en çok "özgürlüğü" seviyordu. Ne de olsa özgür olursa konuşabilirdi insan. Ne de olsa en çok şeyi özgürlük anlatıyor, onun olmadığı yerde esaretler başlıyor, diğer sözcüklerde anlamlarını yitiriyorlardı. Bu da karanlık bir ülkenin gözle görülebilen elle tutulamayan tek gerçeğiydi.

Onun için bütün sözcüklerinden daha farklı boyuyordu " özgürlüğü". Her gün farklı bir surete büründürüyor, hiçbir zaman o derin anlamını yitirmesin diye dualar ediyor ve sabırla bekliyordu onu boyalı bir kuş gibi uçuracağı günleri. Söz vermişti sözcüğü ona, uçtuğu her yere renklerini akıtıcak ve hatırlatacaktı insanoğluna hala var olduğunu...

Ayak sesleriyle irkildi birden, tıkırtılar düşüncelerinden sıyrılmasına neden olmuştu. Gardiyandı gelen. Tanıyordu ayak seslerini, ne de olsa yıllarını geçirdiği bu hücrede işittiği tek sesti bu. Fakat bu kez farklı bir tınısı vardı ayak seslerinin,hissediyordu. Demir kapı gıcırdaya gıcırdaya, eskimişliğini tüm hücreye doldura doldura açıldı. Yıllardır görebildiği bu tek yüz daha manidardı bu defa. Dile geldi sonunda. O dile geldikçe siyah-beyaz oldu içinde sakladığı sözcükler, anlamlarını oracıkta boşaltıverdiler. O dile geldikçe daha bir karardı ortalık!

Darbe olmuştu. Sonunda kazanan ne kan olmuştu, ne dostluk ne de barış. Kazananın ne olduğu müphemdi. Oracıkta öylece kalakaldı. Prangası ayak bileğini sıkıyordu iyice. Ne uçan kelimelerini istedi geri gelsinler diye ne de yenilerini uçurabildi. Manasız kalabalıklarda katre olarak kaldı. Ve isyanını ilk kez ve son olarak göz pınarları üstlendi hiç ses çıkarmadan.

Olan yine maskelerini çıkaramayan boyalı sözcüklere olmuştu...

e-posta:bikemogunc@mynet.com

KONTUR

yaşam

Yolculuktan Dostluğa

Aylık Seyahat ve Aktüalite Dergisi KASIM 20

ATA'yı SAYGI ve ÖZLEMLE ANIYORUZ

GÜNEYDOĞU ASYA'NIN SIR ÜLKESİ MYANMAR

HARF DEVRİMİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

222 YILLIK TARİH İSHAKPAŞA SARAYI

TURİZM CENNETİ: DİDİM